

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган:	Нуржан Шабиева
Университет:	Кыргыз – Түрк “Манас” Университети
Институту:	Коомдук Илимдер Институту
Бөлүмү:	Экономика бөлүмү
Иштин сапаты:	Магистрдик диссертация
Беттердин саны:	xv + 114
Бүтүрүү датасы:	___.___.2013
Илимий Жетекчи:	Профессор Жусуп Пиримбаев

Кыргызстандагы гидроэнергетика тармагын өнүктүрүү проблемалары.

Кыргызстандын экономикалык жана социалдык жашоосунда энергетика тармагынын оорду өтө жогору. Бирок, тилекке каршы азыркы учурда өнөр-жай, жана калкты электрэнергия менен камсыздоо канааттандыраарлык деңгээлде эмес. Ушул себептен энергетика маселелери азыркы мезгилде актуалдуу маселе болуп келет. Жана ошондой эле толугу менен экономикалык көз караш менен изилденген эмес. Бул иште Кыргызстандын гидроэнергетика тармагы талдалып, анализделип, кандай маселелер көйгөйлүү жана аларды чечүү жолдору каралган.

Кыргызстан гидроэнергетикалык ресурстарга бай өлкө жана гидроэнергетикалык көрсөткүчтөрү боюнча КМШ өлкөлөрүнүн арасында үчүнчү оорунду ээлеп келет (биринчи орунда- Россия, экинчиде- Тажикистан). Электр станциялардын жалпы кубаттуулугу 3787 МВт жана эки жылуулук электрстанциянын жалпы кубаттуулугу 716 МВтты түзөт. Өлкөдө өндүрүлгөн электрэнергиянын 90%ы гидроэнергетика тармагына туура келет. Эгер Кыргызстандын жылдык потенциалы 140 кВт/с экендигин эске алсак, азыркы учурда анын болгону 10% колдонулуп жаткандыгын белгилеп кете алабыз.

Улуттук экономиканын абалына жана өнүгүүсүнө электрэнергиялык сектор белгилүү деңгээлде басым кылат: анын үлүшүнө ИДП нын 3,9%, өндүрүштүн 16% жана мамлекеттик бюджеттин кирешесинин 10 %ы туура келет.

Бирок, маанилүү гидроэнергетикалык потенциалына ээ болгонуна карабастан азыркы учурда Кыргызстандын бул тармагы тетиктеринин эскирип кетиши жана инвестициянын жетишсиздигинен оор абалда. Андан сырткары актуалдуу маселе болуп мамлекеттик жөнгө салуу, учурдагы тарифтик системасынын эффективдүүлүгү, лицензиялоо, ГЭСтерди курууга уруксат алуудагы мыйзамдын толук иштелип чыкпагандыгы болуп саналат.

Өлкөбүздүн электрдик тармагы 15-20% нормадан ашык коркунуч жарата турган кубаттуулукта. Бул көрүнүш акыркы мезгилде электр энергиясынын көп колдонула башташынын натыйжасы болуп саналат. Ошол себептен веердик түрдө өчүрүүлөр пландалып турат.

Бул магистрдик иште теориялык жана практикалык таянуу менен изилдөө жүргүзүлдү жана эсептөөлөр, анализдер негизинде өлкөбүздө *суу ресурстары толугу менен жана туура колдонулбагандагы, тарифтердин туура эмес коюлгандыгы, гидроэнергетика тармагы жалпысынан оор абалда тургандыгы жана инвестициялар керек экендиги* байкалган.

Тетикдердин эскирип кетишинин натыйжасында техникалык уурдоолор жыл сайын өсүүдө, муну азайтыш үчүн реконструкция жана оңдоо иштери тез арада жасалышы шарт. Мындан сырткары тиричилик уурдоолордун саны жана акы төлөбөгөндөрдүн саны да артууда, бул жагдайда калкка жана ишкерлерге түшүндүрүү иштери жасалып, автоматтык счетчиктер орнотулуп катуу контрол жүргүзүлүшү керек.

Өлкөбүздүн энергетика тармагында паракордук басымдуу орунду ээлегендиги үчүн энергетика секторунун иш алып баруусун баардыгы ачык айкын көрө ала тургандай ачык жүргүзүлүшү талап кылынышы керек.

Өлкөдөгү ар кайсы региондо электрэнергия сарптоо көрсөткүчтөрү ар кандай. ГЭСтердин көбү түштүк аймакта жайгашкан бирок сарптоо түндүктө жогору. Түндүккө жеткирүүдө Өзбекстан жана Казакстандын территориясынан өткөндүгү үчүн ар кандай транзиттик маселелер жаралууда. Бул маселелени чечүүдө жергиликтүү кичи жана орто ГЭСтердин курулушу жардамчы боло алат. Андан сырткары булар калкты үзгүлтүксүз жана арзан электрэнергия менен камсыздоосу менен бирге өлкөнүн экономикасына салым кошот. Мисалы, кичи жана орто ГЭСтер жакшы иш алып бара ала турган болсо, чоң ГЭСтердин өндүрүмүн экспорттоо мүмкүн болот.

Ошондуктан, экономиканы көтөрүү жана калктын социалдык абалын жогорулатуу максатында, туура жана ыңгайлуу баа-тарифтик системасы орнотулушу керек. Жаңы ГЭСтерди куруу жана эскилерин реконструкциялоо үчүн инвестиция менен камсыздоо керек. Чет элдик жана жергиликтүү инвестицияны тартуу үчүн мыйзамдык жана экономикалык базада жагымдуу шарттар түзүлүшү керек.

Ачкыч сөздөр: *электрэнергия, гидроэнергетика, гидроэнергетикалык потенциал, кубаттуулук, энергосистема, энергия ресурстары, коомерциялык уурдоо, тиричилик уурдоо.*

ÖZ

Yazar: Nurcan Şabiyeva
Üniversite: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı: Sosya Bilimler Enstitüsü
Bilim Dalı: İktisat Bölümü
Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı: xv + 114
Mezuniyet Tarihi: __.__.2013
Tez Danışmanı: Professor Cusup Pirimbayev

Tez konusu: KIRGIZİSTAN'DAKİ HİDROENERJİ SEKTÖRÜNÜN GELİŞME PROBLEMLERİ

Enerji sektörü Kırgızistan'nın ekonomik ve sosyal hayatında önemli yer alır. Maalesef, şimdiki zaman halkı ve üretimi yeterli olarak elektrikle memnuetini sağlayamıyor. Bu sebeple enerji sorunları günümüzde çok acildir. Ve bu mesele iktisadi taraftan iyice buna kadar bakılmamıştır. Kırgızistandaki hidroenerji sektörünün analiz edilmesi, hangi problemler var olduğu ve onları giderme yollarını bulma bu tezin amacıdır.

Kırgızistan hidroenerji kaynaklarına zengin bir ülkedir ve BDT ülkeleri arasında üçüncüdür (birinci- Rusya, ikinci- Tadcıkıstan). Enerji santrallerinin toplam gücü 3787Mw-tır . Ülkede üretilen elektiğin %90ı hidronenerjiden kaynaklanır. Ve ülkemizin kaynaklarını çok olduğuna bakarsak şimdilik onu sadece %10 kullanabiliyor oluyoruz.

Enerji sektörü ulusal ekonomide yeri önemlidir: GSMH'nın %3,9, üretimin %16 ve ülke bütçesinin %10 nu oluşturur. Ama şimdi bu sektör araçlarının baya eski olduğundan zor durumdadır. Bundan başka problem olarak konumuz sektördeki hükümet düzenlemeleri, tarife sistemi, ve yeni enerji santrellerin kurmaya başlamada lisans almada kanunların iyice bakılmadığı sayılır.

Amaca ulaşmak için önce hidroenerji konusunda teorik ve pratik literatür tarılması yapılmıştır ve onların ışığında Kırgızistanda hidroenerji sektörü araştırılmıştır. Model ve analiz tahminleri sonucu söz konusu ülkede *su kaynaklarının ekonomik doğru kullanılmadığı, tarifelerin yanlış belirtilmiş olması, bu sektörün zor durumda olduğu ve yatırımların yetişsiz olduğu* belli olmuştur.

Enerji santrellerinin kullanımı uzun zaman olup yenileme işleri yapılmamış olmasından araçlar imar ve düzenleme işlerini talep eder. Bununla hırsızlık ve kayıpları azaltabiliriz.

Ülkemizde enerji sektöründe rüşvet çok kullanıldığı üzere, bu sektörün işini halk açık yapmalıyız.

Her bölgede elektrik kullanma göstergeleri farklıdır, ülkenin güneyinde üretim yapılır ama kuzede güneye göre daha çok elektrik harcanır. Ve bundan dolayı güneyden kuzeye enerjiyi

geçirmede tranzit sorunları ortaya çıkıyor. Bu sorunun çözümü için o bölgelerde küçük ve orta enerji santrallerini kurmak gerekiyor. Bu enerji kaynakları sadece halkı elektrikle sağlamadan ülke ekonomisi için iyidir, çünkü, bunlar ülke içi talebe cevap verirse büyük santrallerin üretimini dışarıya satabiliriz.

Kırgızistan'ın ekonomisini geliştirme ve halkın sosya hayatını iyileştirmek için doğru tarife koyulmalı. Yeni büyük ve küçük enerji santrallerini kurmak ve eskilerini imar etmek için ulusal ve dışarıdan yatırım kaynaklarını bulmak gerektir. Ve bunların çok olması için iktisadi ve hukuki elverişli ve duruma uygun koşulları yapmalı.

Anahtar sözcükler: *elektrik, hidroelektrik, hidropotansiyel, küvvet, enerji sistemi, enerji kaynakları, ticari hırsızlık , tüketici zimmet.*

АННОТАЦИЯ

Автор: Нуржан Шабиева
Университет: Кыргызско-Турецкий Университет имени Манаса
Институт: Институт Социальных Наук
Отделение: Экономика
Вид работы: Магистерская диссертация
Количество страниц: xv + 114
Дата окончания: __.__.2013
Куратор: Профессор Жусуп Пиримбаев

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ГИДРОЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА КЫРГЫЗСТАНА

Как известно, роль гидроэнергетического сектора Кыргызстана очень важна с экономической и социальной точки зрения. Но к сожалению в данное время государство не может удовлетворить потребности производства и населения. Именно поэтому тема развития гидроэнергетики очень актуальна. К тому же до нынешнего времени этот сектор не рассматривался глубоко с экономического точки зрения. В этой работе рассмотрен гидроэнергетический сектор страны, проанализированы проблемы и предложены пути решения этих проблем. Кыргызстан имеет большой потенциал гидроэнергетических ресурсов. Но по данным использует всего 10% .

К сожалению, в нынешнее время в связи с тем, что все средства производства очень устарели и давно нуждаются в обновлении, и недостаточности инвестиции этот сектор в плачевном состоянии. Кроме этого есть такие проблемы как: государственное регулирование, неэффективная тарифная система, проблемы лицензирования и получения разрешения на строительство новых ГЭС.

Так как со временем увеличивается употребление электроэнергии, страна испытывает нехватку производства электроэнергии, и поэтому предусмотрены веерные отключения. В этой магистерской работе, основываясь на теории и практике, были проведены анализы и расчеты. По этим данным было выявлено что, водные ресурсы неправильно используются, тарифы неэффективны, в общем, гидроэнергетический сектор в тяжелом состоянии и нехватка инвестиций в этом секторе.

В результате анализа сделан вывод о том, что нужно:

- срочно начать ремонт и реконструкцию действующих ГЭС, так в настоящее время из за устаревших деталей очень много аварий, а это, конечно же, тормозит производство иных экономических секторов;

- создать благоприятные условия для инвестиций, принять законы о защите инвестиций и рассмотреть уровень налогов;
- построить по регионам малые и средние ГЭС, такие ГЭС-ы могли бы обеспечивать региональный спрос на электроэнергию, и уменьшил бы затраты на транзит;
- взять под строгий контроль и пресечь взятки в этом секторе, так как в последнее время увеличивается уровень коммерческих и технических потерь, а так же, растет сумма неуплаты за электроэнергию, а вместе с этим растет и коррупция. Чтоб снизить этот уровень необходимо сделать работы в этой отрасли прозрачными и открытыми.
- установить эффективные тарифы для населения и производства.

Ключевые слова: *электроэнергия, гидроэнергетика, гидроэнергетический потенциал, мощность, энергосистема, энергетические ресурсы, коммерческие хищения, потребительские хищения.*

ABSTRAKT

Author: Nurzhan Shabieva
University: Kyrgyz-Turkish Manas University
Institute: Institute of Social Science
Department: Economy
Research mode: Mphil
Page count: xv + 114
Expiry date: __.__.2013
Curator: Professor Zhusup Pirimbaev

PROBLEMS OF HYDROPOWER DEVELOPMENT IN KYRGYZSTAN

As is known, the role of hydropower sector in Kyrgyzstan is very important from an economic and social point of view. But, unfortunately, at this time, the government can't meet the needs of production and population. That is why the theme of hydropower development is very crucial (or actual). In addition to the present time, this sector has not been considered in depth with the economic point of view. In this paper the hydropower sector of the country, analyzed the problem and proposed solutions to these problems. Kyrgyzstan has great potential hydropower resources. However, according to the research uses only 10%.

Unfortunately, at the present time due to the fact that all the means of production are very outdated and in need of updating for a long time, and the lack of investment in this sector is woeful. Besides, there are problems such as: government regulation, inefficient tariff system, the problems of licensing and permits for construction of new hydropower plants.

As increases in the consumption of electricity, the country is experiencing a shortage of electricity production and therefore there are blackouts. In this master's thesis on the theory and practice were conducted analyzes and calculations. From these data, it was found that water resources are properly used, the rates are not effective, in general, the hydropower sector in a serious condition and the lack of investment in the sector.

The analysis concludes that it is necessary:

- urgently start the repair and rehabilitation of existing hydropower plants, so at the present time because of the obsolete parts so many accidents, and this, of course, inhibits the production of other economic sectors;
- Create an enabling environment for investment, to adopt laws on the protection of investments and consider the level of taxes;
- build on the region, small and medium-sized hydropower plants, such HPP-s could provide regional demand for electricity, and would reduce the cost of transit;
- take under strict control and prevent bribery in the sector, as has recently been growing level of commercial and technical losses, as well as a growing amount of non-payment for electricity, and with it grows and corruption. To reduce this level needs to be done in this industry transparent and open.

- Establish effective tariffs for households and industry.

Keywords: electric power, hydropower, hydropower potential, the power grid, energy resources, commercial theft, consumer theft.